

סיכום

מראשית העידן המודרני הייתה מצרים חלוצת תהליכי הרפורמה באסלאם. מאמצע המאה ה-19 פעלו בה אנשי רפורמה כג'מאל אל-דין אל-אפע'אני, מוחמד עבדה ורשיד רדא. בראשית המאה ה-20 נולדה בה התנועה הסלפית, ובסוף שנות ה-20 של אותה מאה ייסד בה חסן אל-בנא את "האחים המוסלמים".

בשנות ה-70 חזה האסלאם הפוליטי במצרים בראשיתו של שינוי חשוב נוסף. עם מינויו של אננר אל-סאדאת לנשיא מצרים בתחילת אוקטובר 1970, שוחררו מן הכלא האסירים הפוליטיים שנרדפו בתקופתו של גמאל עבד אל-נאצר, ובכללם "האחים המוסלמים". הללו, בראשותו של "המדריך הכללי" השני חסן אל-הדיבי, שהתנגד נחרצות לכל גילוי של אלימות, הסתפקו בהשבת זכויותיהם ובחידוש פעילות ה"דעוה" (הפצת הבשורה). הם השמיעו מדי פעם קולות תוקפניים, אך לא קראו להילחם בשלטון. מתינותם היחסית אפשרה לסאדאת לנהל במצרים מדיניות של פתיחות כלכלית ופוליטית, ולבסס את מעמדו אחרי מלחמת יום הכיפורים. ואולם, בשעה ש"האחים המוסלמים" הפסיקו להיות בעיה עבור המשטר המצרי כמעט לגמרי, הלכו וצמחו במצרים ארגונים ג'האדיסטיים חדשים ששאבו השראה מתורתו של סייד קוטב, שניסח אידיאולוגיה סלפית חדשה, נבדלת מזאת של בנא. בכמה ספרים, שהאחרונים שבהם נכתבו בכלא, הפך קוטב את הג'האד מחזון אוטופי, כפי שהיה אצל בנא, לדרישה מעשית שיש לפעול למימושה בהקדם. בעוד בנא ביסס את תורתו על פסוקי קוראן ועל ציטוטי חדית', עשה קוטב שימוש ברטוריקה מערבית ובלשון מודרנית שאותן הכיר היטב. הוא הרבה להתפלמס עם הנצרות ועם

תרבות המערב בניסיון להוכיח שמדובר בדת מסולפת ובתרבות מושחתת, שכל מטרתן לדכא את האסלאם, שבו – כך האמין – ראו מכשול העומד בפני שאיפותיהן הקולוניאליות.

קוטב, בשונה מבנא, הקפיד לסמן את אויביו הגדולים. את מדינות המערב כינה "צלבנים", ובכך הפך את המלחמה בהן למלחמת דת. בכינוי זה כיוון למטרה נוספת: לתאר את המערב כתוקפן, כמי שהגיע למזרח כדי לכבוש את אדמות האסלאם, השליט בהן את תרבותו ואת שיטות הממשל שלו וגזר אותן לגזרים בהקימו מדינות לאום מלאכותיות. לצד "הצלבנים" הופיעה אצלו תמיד היהדות העולמית הדמונית, שעליה למד מתוך "הפרוטוקולים של זקני ציון". את ישראל כלל לא החשיב, וכך גם תלמידיו שבאו אחריו. כולם ראו בה מדינה חסרת חשיבות, מעין מוצב קדמי אמריקני, שהקמתה בלב עולם האסלאם נועדה לשרת את האינטרסים האימפריאליסטיים של ארצות־הברית.

מכך השתמע שבין האסלאם ובין המערב מתחוללת מלחמת דת-תרבות מתמדת שזירתה היא העולם כולו. בעוד בנא ראה במערב כובש קולוניאליסטי והסתפק בסילוקו, קוטב דרש להילחם בו בכל מקום בעולם, כולל בביתו, או "במאורה שלו", כפי שהגדיר זאת. העובדה שמדינות אירופה פינו את הקולוניות שלהן באותה עת שבה נכתבו ספריו, לא הרשימה את קוטב. לדעתו, היציאה הפיזית של המערב מן האזור הותירה אחריה מורשת מערבית ממאירה בתחומי המשפט, הכלכלה והחברה, שיש להיפטר ממנה בדם ואש.

תרומה אחרת של קוטב לג'האד העולמי הייתה הפירוש החדש שהעניק למונח "ג'אהליה" (בערות) בהשפעת האסלאמיסט ההודי אבו אעלא מודודי. הג'אהליה, שיוחדה מאז ומתמיד לתיאור התקופה שקדמה לאסלאם, הפכה אצל קוטב לביטוי המאפיין את המציאות המודרנית ומתאר את התנהלותן של המדינות במאה ה־20, כולל מדינות האסלאם. בכך שהן מרשות לעצמן לחוקק חוקים וליצור

קודקס משפטי המנותק מן השריעה, טען קוטב, מדינות אלה פוגעות בריבון העולמים ומורדות בסמכותו. על-פי גישה זו, כל אדם שאיננו מנהל את חייו, באופן מושלם, לפי כללי ההלכה הדתית המוסלמית – הוא בחזקת כופר ויש להחזירו לדרך הישר או לסלקו מן הדרך. בכך התיר קוטב לא רק את דמם של נוצרים ויהודים, אלא גם של מוסלמים ושל שליטים בעולם האסלאם.

זאת התורה שעמדה בבסיס הקמתם של הארגונים הסלפיים החדשים בשנות ה־70 של המאה ה־20. עד סוף העשור כבר היו במצרים כאלף ג'מאעאת (חבורות), שבראש כל אחת מהן עמד אָמיר. אלה תקפו את סאדאת על שיישם במצרים שיטות משפט ושלטון מערביות, ועל כך שניהל משא ומתן עם ישראל ועם ארצות־הברית. באוקטובר 1981 נרצח סאדאת על־ידי סגן צעיר בחיל התותחנים המצרי, שטען במשפטו כי הושפע מקריאת הג'האד – המצווה שנזכרה¹ ספר שנכתב בידי מוחמד עבד אל-סלאם פרג', מנהיג ארגון "הג'האד החדש". פרג' היה האיש שסיפק לרוצח סיוע בכוח אדם ובנשק ואפשר את ביצוע ההתנקשות. ספרו נכתב על בסיס עקרונות תורתו של קוטב וקבע, בין היתר, כי: "שליטי ימינו הם במעמד של 'חזרה מהאסלאם', לאחר שגדלו על ברכי הקולוניאליזם [...] הדברים נכונים באותה מידה בנוגע לצלבנות, לקומוניזם או לציונות"². לאחר רצח סאדאת פתחו שלטונות מצרים במסע דיכוי תקיף נגד הג'מאעאת, אך האידיאולוגיה של קוטב חרגה זה כבר מגבולותיה של מצרים. על רקע המלחמה בפלישה הסובייטית לאפגניסטאן, נוסד בשנות ה־80 ארגון אל־קאעדה. להקמתו

1. Johannes J. G. Jansen, *The Neglected Duty: The Creed of Sadat's Assassins and Islamic Resurgence in the Middle East* (Macmillan, New York, 1986).

2. ארתדאד, דרגת הכפירה החמורה ביותר, שדינה מוות.

היו שותפים אסאמה בן-לאדן הסעודי, אימן אל-זואהרי המצרי והפלסטיני עבדאללה עזאם שהשלים לימודים לתואר דוקטור בהלכה אסלאמית באוניברסיטת אל-אזהר בקהיר. עם יציאת הסובייטים מאפגניסטאן, הגדיר הארגון מחדש את זירת הקרב שלו ואת יעדיו והעניק להם ממד אוניברסלי.

באוגוסט 1996 פרסם העיתון הלונדוני בערבית "אל-קדס אל-ערבי" את הצהרת המלחמה של בן-לאדן "נגד האמריקנים כובשי שני המקומות הקדושים" (אל-חרמין אל-שריפין, מכה ואל-מדינה). בפברואר 1998 פרסם אותו עיתון פתוא (פסק הלכה) המצווה לנהל ג'האד נגד "היהודים והצלבנים". פסק ההלכה פורסם בשם "החזית האסלאמית העולמית", אך שמותיהם של בן-לאדן וזואהרי לא השאירו מקום לספק: מדובר באל-קאעדה. הדרך לפיגועים הגדולים של ספטמבר 2001 נפתחה לרווחה, בעוד המערב עדיין לא מבין את גודל האתגר הניצב בפניו.

תחושת ההצלחה ושיכרון הכוח הביאו להופעתם של ארגונים רבים נוספים ברחבי העולם: אנצאר אל-ג'האד, אנצאר בית אל-מקדס, אל-ג'מאעה אל-אסלאמיה, בוקו חראם, דאעש ועוד. כולם היו בנויים על אותה אידיאולוגיה, אך נבדלו לעיתים בתפיסות טקטיות וברמת האכזריות שהפגינו. כך, למשל, החליט ארגון דאעש שהוא מעדיף את שדה הקרב הפתוח על-פני מלחמת גרילה וטרור, במטרה לבסס שלטון מדיני ומשפט אסלאמי בשטחים שכבש.

ב-1977 יצא לאור במצרים ספרו של הודיבי. הספר, מפיצי בשורה – לא שופטים,³ שיש הטוענים כי "פוברק" בידי שירותי הביטחון של מצרים, התפלמס עם סייד קוטב, בלי להזכיר את שמו,

3. מפיצי בשורה: חסן אסמאעיל אל-הדיבי. דעאת לא קדאת, אבחאת' פי אלעקידה אלאסלאמיה ומנהג' אל-דעוה אלי אללה (מפיצי בשורה – לא שופטים. דיונים בנושא האמונה האסלאמית והפצת הבשורה של אללה), מהדורה שניה, דאר אל-אסלאם, בירות, 1978.

והגן על רעיונותיו של חסן אל־בנא. הספר קיבֵּע את המציאות הממשיכה להתקיים עד ימינו, שלפיה הפונדמנטליזם האסלאמי מפולג בין שני זרמים רעיוניים: מצד אחד ניצבים תלמידיו של בנא, "האחים המוסלמים", ומן הצד האחר עומדים תלמידיו של קוטב, ארגוני הג'האד למיניהם. "האחים המוסלמים" מצטיירים לעיתים כפרגמטיים ומתונים יותר, בעיקר כשמדובר בזירה האסלאמית הפנימית, שם הם מעדיפים פעילות של דעוה. עם זאת, היו בתולדותיהם תקופות של אלימות, לא רק במצרים.

שונים הדברים כאשר מדובר באויב זר: "הצלבנים", היהודים או ישראל. במקרה של מלחמה באחד מאלה מתגלה המכנה המשותף הדתי של שני הזרמים בכל עוזו ומשתררת ביניהם הבנה חוצת גבולות ארגוניים שקריאתה היא אחת: יש לאחוז בנשק ולנהל מלחמה ללא פשרות, למען תפארת האסלאם.

סייד קוטב

העתיד שייך לדת האסלאם

מלחמתנו ביהודים

תרגום מערבית: אפרים ברק, שאול ברטל

סייד קוטב (1906-1966) היה אחד מהוגי הדעות החשובים של הפונדמנטליזם האסלאמי. שניים מכתביו החשובים מופיעים כעת במהדורה שנייה. שני הספרים בעלי אופי פולמוסי ומציגים את עמדתו הלוחמנית של קוטב כלפי שתי "מתחרותיה" המונותאיסטיות של דת האסלאם. בשעה שבספר הראשון קוטב מתפלמס עם הנצרות ועם תרבות המערב, ספרו השני מציג, בחלקו, את עמדתו כלפי היהודים, הכוללת יסודות אנטישמיים. קריאת שני הספרים חשובה להבנת משנתו הרעיונית של קוטב ומושגי היסוד שלה.

בספריו אלה מניח קוטב את התשתית לרעיונות שהביע בספרו **ציוני דרך**, ובו קרא לניהאד עולמי נגד המערב הצלבני ונגד היהדות העולמית. ארגונים שונים כאל־קאעדה, דאעש ודומיהם, ניסו ומנסים גם היום ליישם רעיונות אלה של מורם הרוחני ולהביא לאדנות אסלאמית כלל־עולמית.

צה"ל - הוצאת "מערכות"